

פרשת תולדות

יצחק אבינו - דמעות מלאכים והנהגות אנוש

יש הסבורים כי משעה שנעקד יצחק על גבי המזבח נעשה מנותק מענייני העולם הזה ונקשר כל כולו לעולמות עליונים.¹ לאור זאת העיון שלפנינו יבחן את הקשרים הבין-אישיים של יצחק אבינו בשלושה מעגלים: מעגל הזוגיות - יחסו לאשתו רבקה; מעגל ההורות - יחסו לעשו בנו; מעגל השכנות - יחסו לשכניו. העיון יראה כי יצחק היה לא רק "עולה תמימה" אלא גם דמות מופת ביחסיו עם בני אנוש הסובבים אותו.

זוגיות

בתחילת פרשת תולדות מספרת לנו התורה על תפילתו של יצחק: "וַיַּעֲתֶר יִצְחָק לֵה' לִנְכַח אִשְׁתּוֹ כִּי עֲקָרָה הוּא וַיַּעֲתֶר לוֹ ה' וַתַּהַר רִבְקָה אִשְׁתּוֹ" (כה, כא). אומר חזקוני: "לתקנת אשתו... אבל בשבילו לא היה מתפלל, שהרי היה יודע שאינו עקר, כדכתיב: כי ביצחק יקרא לך זרע". גם ספורנו מפרש כך. לפי פירוש זה נשאלת השאלה מדוע התפלל רק על אשתו ולא על עצמו, הלא שניהם היו ללא פרי בטן? על זה עונים המפרשים כי יצחק היה בטוח לחלוטין שלו עצמו יהיה זרע, וביטחון זה נבע מהבטחת הקב"ה לאברהם "אֲבֶל שָׂרָה אִשְׁתְּךָ יִלְדֶת לְךָ בֵּן וְקָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִצְחָק וְהִקְמַתִּי אֶת בְּרִיתִי אִתּוֹ לְבְרִית עוֹלָם לְזֵרְעוֹ אַחֲרָיו" (יז, יט). עם זאת הקב"ה לא הבטיח מי תהיה האישה שממנה ייולדו צאצאי יצחק, ולכן התפלל יצחק לקב"ה: "שכל הבנים שאתה נותן לי יהיו מן הצדקת הזו, ואף היא התפללה שכל הבנים שתתן לי יהיו מן הצדיק הזה".² יפים לכאן דבריו של רד"ק (בפירושו על אתר) "הרבה בתפילה על אשתו שתלד, לפי שהיה אוהב אותה אהבה יתרה כמו שפירשנו, ומאהבתה לא רצה לקחת אשה עליה ולא אחת מנערותיה".

¹ ראו למשל י' ברקאי (תשס"ט), באר לחי רואי, בדף פרשת השבוע של אוניברסיטת בר-אילן.

² בראשית רבה סג, ה.

הנה מצאנו ביצחק וברבקה מסירות לזוגיות, זוגיות שלא הייתה קיימת בשאר האבות - לא באברהם שהוליד גם מהגר ומהפילגשים, ולא ביעקב, שלו היו ארבע נשים. בין השאר קיימת כאן התחשבות מיוחדת של יצחק ברעייתו, ובזה שונה מאוד דרכו של יצחק מהתנהגותו של יעקב שבאותה סיטואציה של עקרות טוען בכעס כלפי רחל: "וַיַּחַר אֵף יַעֲקֹב בְּרַחֵל וַיֹּאמֶר הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנֹכִי אֲשֶׁר מָנַע מִמֶּךָּ פְּרִי בֶטֶן." (ל, ב).

אבהות

רבים הם שהעלו דופי ביכולת של יצחק לעמוד על טיבם של בניו. עד שקוצר ראייתו הפיזי שמוזכר בפסוקים, נהיה דימוי לקוצר ראייה להכיר באופיים של עשו ויעקב. מצב זה נתפס כרקע לסיפור גִּנְבַת הברכות, שבו רבקה רואה צורך להערים על יצחק משום שהיא חוששת שהוא יעניק את הברכה לבן שאיננו ראוי לכך - לעשו. אולם פשוטו של מקרא אומר שאין הדבר כך. שהרי הכתוב מעיד: "וַיְהִי עֵשָׂו בֶן אַרְבָּעִים שָׁנָה וַיִּקַּח אִשָּׁה אֶת יְהוּדִית בַּת בְּאָרִי הַחֲתִי וְאֶת בְּשֵׁמֶת בַּת אֵילָן הַחֲתִי. וַתְּהִי מֵרֵת רִיחַ לַיִצְחָק וּלְרַבֵּקָה" (כו, לד-לה). אם כן, מה הביא את יצחק לקרב ולאהוב את עשו אף שידע על לפחות חלק ממגרעותיו? כדי להבין זאת הבה נבחן את מדרש בראשית רבה על הפסוק "וַיְהִי כִּי זָקֵן יִצְחָק וַתִּכְהֶינּוּ עֵינָיו מֵרֵאת וַיִּקְרָא אֶת עֵשָׂו בְּנֹו הַגָּדֹל" (בר' כז, א): "שבשעה שעקד אברהם אבינו את בנו על גבי המזבח בכו מלאכי השרת... ונשרו דמעות מעיניהם לתוך עיניו [של יצחק] והיו רשומות בתוך עיניו וכיון שהזקין כהו עיניו".³

הרב עזרא ביק בשעור על הפרשה⁴, מציין כי המדרש מלמד על החוויה הקשה שחווה יצחק בשעה שהיה עקוד על גבי המזבח בידי אביו מולידו. זמן זה השפיע על התנהגותו וגרם לכך שהוא לא היה מסוגל, מן הבחינה הנפשית,

³ בראשית רבה, טה, י.

⁴ שיעור מוקלט של הרב ביק על עיוורונו של יצחק, באתר ישיבת הר עציון.

להרחיק או לדחות את בנו, גם אם בן זה גרם לו מורת רוח. הרב ביק מדגיש את חוסר היכולת הנפשית לדחות את עשו, ואפשר להוסיף לחוסר היכולת הזו גם שיקול חינוכי, כפי שמראה המדרש הגדול:

וַיֵּאָהֵב יִצְחָק אֶת עֵשָׂו – וכי לא היה אבינו יצחק יודע במעשה עשו שהן כעורין?! והכתוב אומר "הָלוּא מְשַׁנְאִיהָ ה' אֶשְׁנָא", ומפני מה אהבו? אלא היה אוהבו בפניו בלבד כדי לקרבו ולמשכו, שהרי קל וחומר, אם כשהוא אוהבו מעשיו מקולקלין, אֵלוֹ שְׁנָאוּ וריחקו על אחת כמה וכמה! ואמרו רבותינו לעולם תהיה ימין מקרבת ושמאל דוחה, לכך נאמר "וַיֵּאָהֵב יִצְחָק אֶת עֵשָׂו".

נמצאנו למדים כי יצחק דווקא כן הכיר את עשו על מגרעותיו, כפי שמעירים הפסוקים. אך אלו לא מנעו ממנו לאהוב את עשו, בין שזאת משום החוויה שיצחק עבר ובין שזאת משום ההבנה החינוכית של יצחק. וכפי שמלמדים הפסוקים, עשו השיב לאביו אהבה.⁵

שכנות

בתחילת פרק כ"ו מספרת התורה על הבטחתו של הקב"ה ליצחק: "גֹּר בְּאֶרֶץ הַזֹּאת וְאָהֳיָה עִמָּךְ וְאַבְרָהָם בֵּן לָךְ וְלְיִצְחָק אֲתָן אֶת כָּל הָאֶרֶץ הַזֹּאת" (כו, ג-ו). אכן, יצחק מקיים את הציווי ויושב בגרר. בהמשך, לאחר הריב עם רועי גרר, יצחק מגיע לבאר שבע ושם נגלה אליו הקב"ה ומברכו בברכת הזרע (שם, כד). תגובת יצחק לברכה זו היא "וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא בְּשֵׁם ה'". (שם, כה).

⁵ לעיון נוסף והרחבה ראו מאמרו של הרב אמנון בזק (תשס"ה), בין אברהם ויצחק, באתר ישיבת הר עציון.

רבי מאיר שמחה הכהן מדווינסק מפרש בפירושו משך חכמה כי "הנה ענין בניית המזבח היה לפרסם הנבואה או הנס, אשר על זה בנה המזבח". לאור זאת הוא שואל מדוע לא בנה יצחק מזבח לאחר הבטחה הנבואית הראשונה שקיבל בדבר ירושת הארץ. על זה עונה הרב מאיר שמחה שתי תשובות: האחת פרגמטית - יצחק חשש שבניית מזבח שיעיד על הנבואה הזאת דווקא, תעורר את חמת שכניו ותביא למלחמה. אולם לנושא דיונינו מעניינת בעיקר התשובה השנייה, המייחסת ליצחק שיקול מוסרי ולא שיקול תועלתני: "ועוד כי היה נגד דרכי המוסר אשר אנשי הארץ שלמים הם אתו יביט לנחול ארצם, לכן לא פרסם המראה הזה ולא בנה מזבח". דהיינו לא פחד ממלחמה הניא אותו מבניית המזבח, אלא רגישות מוסרית לשכניו. שאין זה רגיש להציף אל מולם את ההבטחה האלוהית שאת ארצם זרעו עתיד לנחול".⁶

לסיכום - נמצא שליצחק אבינו רגישות רבה ביותר לסובבים אותו: לרעייתו רבקה, לבניו, ובהם עשו, ולשכנים שבקרבתם חי. יצחק אינו "מנותק" כלל ועיקר. בעניין עקרותה של רבקה הוא פועל לטובתה; הוא מקרב את בנו ה"בעייתי" ומטפח עמו מערכת דו סטרית של אהבה; והוא מכבד את תושבי הארץ אשר בקרבתם חי. אם כן, יצחק יכול להוות דוגמה ומופת לדורות לא רק באמונתו הנעלה, בכונותו להיעקד, ובדבקותו בקב"ה אלא גם בהנהגות אנוש; בדברים הקטנים לכאורה שבין אדם לחברו, שבהם נבחנים ומתנסים כולנו.

⁶ וראו את דברי הרב שלמה ברין: "המשך חכמה מחדש כי דרכי המוסר נקבעים דווקא לפי התפיסה האנושית ולפי יכולת ההשגה השכלית האנושית... על יצחק מוטלת המשימה לפרסם מה שהשכל האנושי והמוסרי יכול להזדהות עמו ובכך יקרא בשם ה'" (פרשת תולדות בין אברהם ליצחק בבניית המזבח: על פשר בניית המזבחות על ידי האבות, באתר ישיבת הר עציון).